

SLAVONA – ACEASTĂ „LATINĂ A RĂSĂRITULUI”

Résumé: *La naissance du phénomène spécifique appelé « slavonisme culturel » - en général, et de la littérature roumaine d'expression slavone – en particulier, a été déterminée par plusieurs facteurs; ce qui est sûr c'est que la langue slavone a été chez nous une langue de culture, ayant le même rôle que le grec ou le latin ont eu, dans d'autres espaces.*

Mots-clés : *slavonisme culturel, le slavon, littérature roumaine d'expression slavone*

Năvălirile barbare și, mai ales, puhoiul slav de după mijlocul primului mileniu de după Hristos au blocat programul cultural (cu substanță religioasă și cu iscălituri adunate mai cu seamă din Scythia Minor) pus în lucru de o românită născândă. Rosturile începuturilor au fost uitate. Destinul românității a căpătat altă turnură. Un lung șir de învățați români și străini nu au omenit să deslușească împrejurările în care au luat naștere acest fenomen specific numit *slavonismul cultural*, cultura, mai restrâns literatura, românească de expresie slavonă, să o definească – în relațiile ei cu aparițiile din zonele vecine – și să-i proclame o originalitate. A fost dovedită, astfel, netemeinicia ipostazei formulate de unii învățați slavi, potrivit căreia cultura slavă a românilor a fost, de fapt, produsă de populația slavă care trăia aici și, ocupând pozițiile cheie în societate, putea să-și impună propria specificație culturală. La fel de falsă s-a arătat a fi și ipoteza culturii și cărturarilor de „împrumut”, „teorie” cu oarecare circulație în unele cercuri de învățați din alte țări (spre pildă, din Bulgaria). Faptele, obiectiv interpretate, au observat că nu emigrării la nord de Dunăre pe la sfârșitul secolului al XIV-lea, sub presiunea valului otoman, a unui număr de cărturari sud-slavi („teza” capabilă și azi, încă, să înfierbânte imaginația unor cercetători decizi să pună sub propriile embleme tot ce găsesc scris în slavonește pe alte meleaguri) s-a datorat înflorirea literelor și artelor românești din secolul al XV-lea.

Întreprinzând cercetarea minuțioasă a „probelor” ajunse până la noi, edificatoare – ca sferă de cuprindere – în ciuda numărului lor prea mare, Emil Turdeanu a constatat că nici în copierea manuscrisurilor, nici în ilustrarea și împodobirea cu miniaturi a codicelor nu poate fi dovedită participarea – covârșitoare, zic unii – a cărturarilor și artiștilor sud-slavi, bulgari în speță, emigranți în masă peste Dunăre. Cultura românească în limba slavonă a fost zămislită de cei al căror spirit se recunoaște sub învelișul împrumutat – de cărturari români.

Tocmai prezența acestui spirit mă obligă să acord întreaga considerație „fazei slavone” a literaturii române vechi, căci el, *duhul* acesta, generează (și patronează totodată) instituirea unei *stări românești fundamentale*, inconfundabile, în complexul sensibil ce apela în acea epocă la un veșmânt de împrumut, la un vehicul cultural străin. Prin slavonism, cărturarii români puteau obține o necesară integrare în acel *oikumêne* răsăritean, care i-a apărat pe români o vreme de insistentul prozelitism catolic (V. Căndeș, 1988, p. 43), preofesat cu un anumit succes de regatele „apostolice”, maghiar și polonez. Bine este, însă, a instala o cumpănă dreaptă în judecarea acestei „stări” culturale și, lângă „virtuți”, să așezăm și neajunsurile ei. Căci, trebuie spus, la un moment dat slavona (zicea același Virgil Căndeș) a devenit un factor de stagnare culturală. Întâi, pentru că a ajuns destul de repede un instrument greoi, vădit incomod, de creație intelectuală, chiar și pentru cărturarii din țările slave. Apoi, din pricina incompatibilităților de fond pe care le-a simțit, fără întârziere,

un popor latin obligat să utilizeze un idiom cu totul străin, constatare ce a făcut să apară „revoltele” timpurii ale cărturarilor, care încep să scrie în românește (întâi corespondența particulară), și ale bisericii, unde cu siguranță tâlcuirile, catehizările, predicile, îndumările morale se făceau în limba poporului (Antonie Plămădeală, 1981, p. 67-68, 75).

Slavon a fost la noi, s-a mai spus, o limbă de cultură, împlinind aceleași funcții care, în alte spații, au fost asumate de latină ori de greacă. Și nu-mi amintesc ca vre unul dintre istoricii serioși ai acelor literaturi care dispun, pentru o parte a mersului lor prin timp, de texte scrise într-o altă limbă (în latină, de pildă – limba care în Occident s-a bucurat veacuri la rând de o prețuire remarcabilă <E.R. Curtius, 1970, p. 37-38> – dacă examinăm spațiul vest-european, Ungaria ori Polonia) să lase la o parte aceste compuneți, stabilim că începutul acelei literaturi este coincident cu investirea limbii naționale cu funcții de vehicul cultural. I-aș aminti pe autorii sintezei *Littérature française*, altfel destul de exclusiviști în opiniile lor, care, prin E. Faral, subliniază valorile scrisului francez de expresie latină și le socotesc „l' un de titre de gloire de notre nation” (Am citat după ediția Paris, 1984, vol. I, p. 3 și urm.).

Să repudiem noi, acum, această „alogosie” a literaturii românești din Veacul de Mijloc, un ev în care limbile de cultură - arăta P. Zumthor (1983, p. 72), - întâi au dominat, apoi au coexistat cu idiomurile vernaculare? Am fi singurii, iar această „solitudine ar fi greu de explicat”.

Să lăsăm în afara preocupărilor noastre originalul *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, fiindcă a fost scris în slavonă (nu mai vorbesc de tâlmăcirea grecească), interesându-ne doar de versiunea românească din secolul al XVII-lea. Să-l ignorăm pe Nicolaus Olahus, cu cărțile sale în latină, doar fiindcă nu au fost scrise în românește? Să nu acordăm nici o atenție poemei redactate în italiană de Petru Cercel, ca și textelor în limba polonă rămase de la Miron Costin? Ce decizie vom lua atunci în cazul lui Nicolae Milescu, al lui Petru Movilă, ori în cel al poliglotului Dimitrie Cantemir? Dacă hotărâm că *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, scriere atât de românească în spiritul ei, nu poate aparține – căci a fost redactată în slavonă – literelor românești, cărei literaturi o „repartizăm”? Celei bulgare, fiindcă limba era mediobulgară? Ori celei sârbe, căci superstratul lingvistic este pertinent? *Descriptio Moldaviae* a lui Cantemir cărei literaturi aparține? Celei „latino-europene”, întrucât a fost scrisă în idiomul folosit de urmașii timpului? Celei nemțești, căci i-o ceruseră doar academicienii berlinezi? Sau celei rusești, pentru că a redactat-o în Rusia?...

Opresc aici șirul întrebărilor (unele retorice), întrucât continuarea lor ar însemna, pe de o parte, construirea unui demers realizat în absența oricărei informații despre modalitățile practicate în cercetarea scrisului vechi în oricare parte a Europei, iar pe de altă parte, necunoașterea (și nerecunoașterea) specificităților literaturii române medievale. Mă scutesc a întinde această serie tocmai răspunsurile, de multă vreme formulate de unul dintre cei mai importanți cunoscători ai literaturii slavone din spațiul românesc, profesorul Ioan Bogdan, în câteva texte – *Însemnătatea studiilor slave pentru români*, București, 1894, și *Cultura veche românească*, București, 1898 – capitale pentru fundamentarea unui punct de vedere corect în privința scrisului slavon din Țările Române. Literatura română de expresie slavonă reprezintă nu numai o parte integrantă a întregului proces literar național, ci și o probă strălucit trecută (fie și în fața unei Europe orientale) a capacității de performanță a cărturarilor noștri pe durata a două secole și mai bine. Această etapă – spunea cineva cu multă dreptate – nu este o „pufață” a literaturii veacului al XVII-lea, ci o secvență bine definită, cu țeluri clare, cu contururi limpezi și, mai cu seamă, cu funcții însemnate pentru desfășurările de mai târziu în întreaga spiritualitate românească. Nu întâmplător, atunci

când vor declanșa mersul biruitor al limbii române în propria literatură, scriitorii veacurilor al XVI-lea și al XVII-lea, mai ales, vor opera recuperarea în românește a marilor texte pe care înaintașii le redactaseră în slavonă. Dacă nu ar fi simțit că sunt *ale lor*, dacă nu ar fi deslușit în substanța lor același ethos care le dirija și lor opțiunile capitale, le-ar fi ignorat cu siguranță, cercul de traducători din jurul lui Udriște Năsturel n-ar fi ostenit pentru prefacerea *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* ori a *Vieții patriarhului Nifon* și nici Varlaam mitropolitul n-ar fi inclus în sumarul *Cazaniei* sale acea *Mucenicie a Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava*. Acest lucru nu s-a întâmplat, însă, pentru că, într-adevăr, drumurile însemnate ale literaturii române s-au croit în acea vreme când românii scriau în limbi de împrumut (căci, să nu uităm, lângă slavonă, ei au continuat să folosească, în cancelariile domnești mai ales, latina și greaca) și tot în acea vreme s-au alcătuit câteva dintre caracteristicile de durată ale „mersului” specific al literelor noastre (modelul „eroului emplar” autohton, pe care Ureche îl va impune, nemurind chipul lui Ștefan cel Mare, se află, totuși, în *Letopisețul de când, cu voia lui Dumnezeu, s-a început Îara Moldavă*). Acestui „mers” specific se cuvine să-i atribuim, cu îndreptățire, textele scrise de români în limbi de cultură, precum slavona, latina ori greaca, dar și în alte idiomuri (polona, italiana, franceza, germana și altele), precum și compunerile unor străini integrați spațiului nostru (mă gândesc la grecul Matei al Mirelor, cel împământenit aici, dar și la Gavriil Protul ori Stavrinios, greci și ei) sau apropiați lui. „Dubla apartenență” literară a celor din urmă mi se pare indiscutabilă, dar drepturile pe care literatura română le are asupra unora dintre scrierile lor le socot la fel de limpezi.

Bibliografie :

- TURDEANU Emil, *La littérature bulgare du XIV^e siècle et ?? diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947
CANDEA Virgil, *Temeiuri pentru prețuirea „Noului Testament”, în Noul Testament de la Bălgrad*, ediția a II-a, Alba Iulia, 1988
PLĂMĂDEALĂ Antonie, *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, 1981
CURTIUS E. R., *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, versiunea românească, București, 1970
ZUMTHOR P., *Încercare de poetică medievală*, versiunea românească, București, 1983